

BALLADÁK VONZÁSÁBAN

– Farkas Kinga beszélgetése Albert Ernő

nyugalmazott irodalomtanárral, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó

Kollégium volt igazgatójával –

Albert Ernő népköltészeti gyűjtő, a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium legendás irodalomtanára, 1957-ben és 1960–1976 között annak igazgatója. Csíkdánfalván született 1932. január 14-én. Csíkszeredában járt középiskolába, 1954-ben a Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári oklevelet. A szakmájában bevállása szerint lehetetlent nem ismerő, „nyughatatlanra nyugalmazott mikós igazgatót”¹ gyermek- és fiataloktól, fordultatos tanári pályájáról és szakmai felismeréseiről kérdeztem.

– A gyermekkorból, a csíkdánfalvi évekből, a felcsiki faluközösségről ma mit idéz fel szívesen, és mi volt meghatározó a népköltészet felé fordulásakor?

– A felcsiki falvak azért sajátosak és érdekesek a huszadik század elején, közepén is, mert a gölya elég gyakran kopogott be a családokhoz. Ezt azért tartom fontosnak elmondani, mert például 1932-ben rajtam kívül még hetvenkét gyermek jött világra a faluban. A húszas évekből olyan adatok is vannak, hogy százan, százhuszan születtek a kétezer-öttszáz körüli létszámú községben. Ugyanebben a faluban 2018-ban összesen nyolc gyerek jött a világra. Bár a lélekszám nagyjából ugyanaz, mint a harmincas években, de a fiatalok elmentek, azért csappant így meg a születések száma. A szomszéd falvakban is – Csíkmadaras és Csíkszenttamás nagyjából azonos lakosságú, mint Dánfalva, viszont sokkal kisebb, mint Karcfalva és Jenőfalva, nem is beszélve Csíkszentdomokosról – általában nagyobb létszámban születtek gyermekek.

Nagyapámnak, nagyanyámnak tizenkét gyermeke volt. Kilencen felnőttek, a fényképet mindig büszkén veszem elő. Három meghalt, nagyanyám gyakran elsiratta, hogy az a három gyermek, szegények, nem tudtak felnőni. De a kilenc gyermek olyan egészséges volt, hogy mindannyian hetvenen felül éltek. Többnyire földműveléssel foglalkoztak, és hogy mennyire változott a gyermeklétszám, az nagyban függött

1 Sylvester Lajos nevezi így 2007-ben a *Háromszék*ben közölt cikkében.

attól is, hogy a család egészségi állapota milyen volt. Egyik családban egy gyerek született, mert az asszony leesett a szekérről, s nem lehetett több. De volt olyan gyermeke is nagyanyáméknak, akitől kilencen születtek unokák. 1947-ben, amikor nagyapámat temettük, ötvenkét unokája és dédunokája kísérté el, együtt a gyerekekkel. Ilyen családban kezdtem az életet.

- *Hány testvére volt Ernő bácsinak?*

- Nekem egy, mi csak ketten voltunk a bátyámmal, de a családban volt olyan, hogy öt, másutt kilenc... Mind földművesek voltak nagyanyámék gyermekei. A hat lány földműves emberhez ment férjhez, a három fiú közül édesapám lett egyedül iparos. Megtanulta a takácsmesterséget, s abból élt a család, abból tartotta fent magát. Részt vett az első világháborúban, és éppen a múltkor derült ki, egy Száva Tibor nevű bécsi mérnök, akinek a felesége dánfalvi és Albert, megjelentetett egy könyvet az Albertekről, és kinyomozta például azt is, hogy édesapám 1916-ban a fronton melyik napon sebesült meg, és hogy azután Miskolcon a kórházban élt egy jódarabig. Hazatért ugyan, de amikor a Székely Hadosztály alakult, ő is önként jelentkezett, s egészen Pestig ment velük. Itt a Székely Hadosztály felbomlása után gyárban kezdtem dolgozni, és meg is tetszett a városi élet, úgyhogy a döntése az volt, hogy marad Pesten, és iparral foglalkozik. De közben a család csak ragaszkodott hozzá, megírátták neki levélben a tanítóval (nagyapám keveset járt iskolába), hogy „nagyon beteg az édesanyád, gyere haza”. Így édesapám otthagya Pestet, és itthon tanult mesterséget. Így indult el a családunk.

Apám nem élte a földművelő életét, nekem mindig élményt jelentett, amikor az unokatestvérekkel összegyűltünk. Naponta került alkalom erre, sokszor végigjátszottuk az akkor a faluban szokásos gyermekjátékokat. Csíkdánfalván szívósan őrizték a népi hagyományokat, mély gyökerei voltak egészen a hatvanas évekig. Láthattam a falu életét, a közös munkát, kalákát, a fonót, az ünnepeket, betlehemezést, farsangtemetést. Emlékezetes például a negyvenes években, a magyar időkben, amikor egyik nagynéném ment férjhez, s mondta, hogy nekünk, gyermekekül a leánykákat meg kell táncoltassuk. Mondom, én nem tudok táncolni. Egy évvel volt idősebb, s biztatott, hogy „menjünk hátra a csűrbe, s addig mutatom, hogy megtanulod te is”. S meg is tanított

annyira, hogy aztán este a felnőttek táncaiba mi is a szélén bekapcsolódtunk.

- *Többször említette, mennyire bánja, hogy nem tanult meg jól románul. Pedig már az óvodában elkezdhetette volna...*

- A sok szép gyermekkori emlék közé szomorú is keveredik. A harmincas években olyan törvényt hoztak, hogy minden faluban óvodát kell nyitni, és ezekben az állami óvodákban minden románul folyt. Visszaemlékezve, csúnya, mogorva nő volt az óvónő, s valószínűleg azért, mert nem tudtuk megkedvelni, nem is értettük, amit mondott. Több évfolyamról került ki a csoport, mert csak egy óvónő volt, úgyhogy vagy ötvenünket zsúfoltak egy nagy terembe, a pálcára szükség lehetett, hogy megértesse, mit akar. Fájdalmas emlék maradt az óvodai évekről, különösen akkor fájdalmas, amikor a későbbiekben azt láttam, és ma is látom, hogy mennyire szép gyermekkort jelenthet az óvoda, amikor az óvónéni velük énekel, velük játszik... Az erőszakos románosítás tehát már az óvodában megkezdődött. Azzal indult a nap, hogy kiosztotta a piros-sárga-kék szalagot a lányoknak, azt fel kellett tűzniük a hajjukba, utána el kellett mondanunk – mindennap – románul a nevünket. Én Ernest voltam. Sugdostunk sokszor, hogy nem úgy hívnak, mégis úgy kell mondani. Az udvaron is, amikor játszottunk, úgy kellett szólítanunk egymást... Szintén minden reggel, lehet azért, hogy megmutassa, hogy tanít románul minket, ötvenvalahányan elmondtuk, hogy mit reggeliztünk. Azt kellett válaszolni a kérdésre, hogy „mămăligă cu lapte” (tejes puliszkát). Mindenki ugyanezt mondta, gondoltuk néha, hogy mégsem azt reggeliztük, de nem tudunk mást románul elmondani. Ez volt a legegyszerűbb. Sajnos, tényleg nem tanultam meg azóta sem románul.

Az elemi iskolát egy évvel hamarabb kezdtem el, mint a kortársaim. Ketten voltunk még '32-ben születettek a '30–31-esek évfolyamán. Édesanyám úgy látta, elég fejlett vagyok, hogy megbírjam, s amiatt, hogy januárban születtem, ne kelljen egy évvel később mennem iskolába. Hallotta, hogy orvosi igazolással korábban is lehet menni, elvitt az orvoshoz. Amíg mentünk, suttogta nekem, hogy ügyesen válaszoljak, amikor a doktor úr kérdez, s esetleg mondjam meg azt is, hogy tudom a szorzótáblát. Mert óvodás koromban édesapám megtanította a szorzótáblát. A szomszéd teremben ötödikesek, hatodikosok

tanultak, s néha jött egy-két leányka, fogta a kezem, vitt be a terembe, a tanító kérdezte a szorzótáblát, s én tudtam válaszolni. Megszégyeníttette a nagyobb diákokat.

Az első keresetem óvodáskoromban történt, divat volt akkoriban, hogy ha valaki szépen elmond egy verset, pénzt is adnak neki, így jutalmazták. Én a szorzótáblával szereztem pénzt, ismerősök kérdeztek, és jutalmazták, ha jól tudtam válaszolni. Volt nekünk pénzlopónk rézből, oda tettem be a pénzt, jó érzés volt, ha zörgött, és nem szabadott kivenni belőle. Egy alkalommal valamire kellett hirtelen, s édesanyám mondta, hogy fiam, ki kell vegyek a pénzlopóból. Szinte sírva mondta, hogy abból kell kivegyen, amit én gyűjtöttem. Ministráltunk, és vízkeresztkor büszkén vittük a pénzgyűjtő üstöt, amelybe a pap a szentelőbotot mártotta. Egy-egy helyen, ha pénzt tettek az üstbe, az a miénk volt. Ha a tányérba tették, a papé és a kántoré volt, s ha tojást is adtak, egy kosárban vitte a harangozó a papi lakásra. Estére elég sok összegyűlt.

Rengeteg adatot összegyűjtöttem arról, hogyan is alakult a felcsíki falvakban az oktatás, azért is, hogy lássam, mi történt a harmincas években. Dánfalván kineveztek egy román igazgatót, Vasile Iacobot, román tanítókat hoztak. Egy-két magyart, aki külön le tudott vizsgázni románból, meghagytak még, de románul kellett tanítani. Emlékezetes, hogy az óvoda után, ahol csak románul beszélhettünk, az elemi iskola első osztályában egy nagyon rendes tanító magyarul tanított. A faluról és a környékről is sok mindent elmondott, tőle tudtam meg, hogy kell megállapítani, hogy a folyónak melyik a jobb és melyik a bal partja, vagy ha eltévedsz az erdőben, hogyan igazodsz el a fa tövénél növény moha segítségével. Megtanította a csillagképeket, végigjártuk a falu utcáit, megjegyeztük a neveket. Ő mesélte el, hogy a falu mellett még volt két település, de a tatárjárás idején mind a kettőt felégették, s akik megmenekültek, Dánfalvára költöztek. Rengeteg éneket tanított. Második osztályban ismét román tanítónő került oda, ebből az évből még egy olvasmányra sem emlékszem. Mindenkinek kínlás volt, nem volt olyan öröme, hogy valamit meg tudott volna nekünk tanítani. Az volt a szokása, hogy a tenyerünkre nagyot ütött, ha például elkéstünk. Ennek a fájalmát most is érzem. Olyan nagyot ütött egyszer az egyik tenyerembe, hogy a másikat elkaptam, és a saját lábát ütötte meg.

Azután minden reggel ki kellett állnom és tartanom a tenyerem. Kegyetlen nő volt.

Negyvenben bejöttek a magyarok, és a harmadik, negyedik elemít Dánfalván magyar osztályban jártam. Az következett volna, hogy két évvel idősebb bátyám után a csíkszeredai gimnáziumban folytassam, de édesapám azt mondta, nem bírja meg, hogy két gyermek gimnáziumban tanuljon, s így a kisebbet egyelőre otthon kellett hagyni. Beíratlak Dánfalván, hogy ott folytatom, hétosztályos volt akkor az elemi iskola. Szerencsémre a madarasi pap javaslatára ősszel polgári iskolát nyitottak Karcfalván, mert sok gyermek nem tudott Csíkszeredába menni a pénz miatt. Egész Dánfalváról, Madarastól Csíkszentdomokosig gyalog jöttek a gyerekek mindennap, és délben mentek haza, volt, aki nyolc kilométert gyalogolt. Édesapámnak egy vására jobban sikerült, és akkor döntötte el: mégis tudják a kisebbiket is küldeni Szeredába. Bement, hogy írasson be, s közölték: nincs üres hely. Akkor egyszerre nagyon sokan beiratkoztak, minden hely betelt. Sepsiszentgyörgyön is megpróbálta, a Mikóban, de itt is ugyanazt választották. És közbeszólt a menekülés is...

A háború idején édesapám határőr volt, kivitték a gyimesi hegyekbe, mi otthon maradtunk. Közben búvóhelyeket kellett ásni, készültünk a menekülésre, mi is megástuk a bátyámmal a gödröket, ahova rejtettük a dolgainkat, amit nem tudtunk magunkkal vinni, közeledett a front, néztük, ahogy a házunkkal szembeni Karakó-hídjánál, a gyimesi hegyek felől egész éjjel rakétáztak, folyt a háború. 1944. szeptember 9-én reggel kihirdették, hogy mindenki hagyja el a falut, mert hadszíntér lesz. Madarásról lehetett indulni tehervonattal. Nagyapám jött, hogy a tehenekkel felvisznek a Hargitára, Vészmelyékére, neki ott volt egy kicsi háza a nagy kaszáló mellett, mert az erdei kaszálás sokszor egy-két hétig is eltartott, és olyankor kiköltöztek. Az elején úgy is döntöttünk, hogy oda megyünk, de a szomszédok mind készültek, hogy mennek a madarasi állomásra. Édesanyámnak gyorsan kellett döntenie, mi biztattuk, hogy milyen jó lesz utazni. Négy család, szomszédok, együtt indultunk el egy nagy vagonban. Gyerekként figyeltem a háborús eseményeket, és biztos voltam abban, hogy most menekülünk, de úgyis végül mi győzünk, a magyarok győznek. Olvastam a *Magyar Futárt*, s abban a híradásokat. Hogy például csak ideiglenesen vonulunk vissza, a végső győzelem a miénk lesz.

Elmentünk egészen Szilágy megyéig. Itt egy Ákos nevű község határában az állomáson vagy három napig állt a vonat. A vagonunkban volt egy tanár is a feleségével, gyerekük nem volt, és szerették édesanyámat. A tanító bement Ákoson a faluba, mert mondta az állomásfőnök, hogy egyelőre nem megy tovább a vonat. Ott találkozott egy másik tanítóval, aki krasznamihályfalvi volt. Mondta, hogy nincs értelme tovább menni, de megengedi, hogy az iskolába beköltözzünk. Az iskola két teremből állott, az egyikbe költözött a tanár és a felesége, a másikba mi. A faluból küldtek szekeret, arra felpakoltunk.

Hamar megismerkedtem a falubeli gyermekekkel. Emlékezetes egy eset, amikor a németek vonultak vissza a puha földű, sáros úton, s a teherautó nem bírta a löszert. Betértek a tisztartó udvarára, ott ledobálták a löszereket egy nagy rakásba, és mentek tovább az üres teherautóval. Volt szárnyas akna, golyók húzlikben, nézegettük gyerekként, de hozzányúlni az elején nem mertünk. Aztán mégiscsak kézbe vettük, ütögettük, kiesett a hegye, a puskaport rakásba gyűjtöttük. Meggyújtottuk, nagy lángja volt. A húzli, a hegy ott maradt. A húzlik végül hamar eltűntek, mert rézből voltak, de a hegyével nem törődtek. Én nézegettem, hogy melyik a kilőtt rész, hogyan épül fel. Elég hosszú volt, így visszagondolva, azt hiszem, légelhárító golyó lehetett. A végén egy recés ólomrész, és arra voltunk kíváncsiak, hogy az mi lehet. A műhelyben beszorítottam a satuba, kalapáccsal ütögettem, s szikrázott. Nagyobbat ütöttem, s elkezdett méter hosszú lángot kilőni, sistergett. A gyermekeknek sikerült az ajtóig szaladni, én megmozdulni sem tudtam. Életemben először éreztem, hogy mintha a földbé gyökerezett volna a lábam. Aztán nem robbant fel, megállt a lángolás. Nagyszerű élmény lehetett, mert folytattuk, gondolva, hogy ha egyszer nem robbant fel, akkor nem is fog. Háborús időben különösen könnyen veszélyezteteti az életét a gyermek.

A menekülés félbeszakította a középiskolai tanulmányaimat. Szeptemberben indultunk el otthonról, október–novemberben Krasznamihályfalván voltunk. December közepén mondták a tanítónak Árkoson, hogy talán egy-egy helyen elindultak a vonatok (a németek, amikor vonultak vissza, a kis vasúti hidakat felrobbantották). A tanár megírta levelezőlapon Dánfalvára, hogy a két család hol húzta meg magát. Karácsony előtt édesanyám és a tanárnő átmentek a faluba, mentek az úton, s néznek be az egyik udvarra, s hát ott látják, hogy édesapám

s a tanárnő apja jön keresztül. Megkapták a levelet (a sár miatt nem az úton jöttek be a faluba), és értünk jöttünk, hogy szekérral hazavigyenek. Karácsony után és még szilveszter előtt érkeztünk haza, s akkor szereztünk tudomást arról, hogy Csíkszeredában már októberben megkezdődött az iskola. Mindenki csonka tanévnek tekintette. Éppen vakáció volt, január 3-án kezdődött el a tanítás megint. Ekkor úgy döntöttek a szüleim, hogy mégis mehetek a gimnáziumba. A negyedik gimnáziumot elvégeztem, akkor vezették be a felvételit, és nekünk is vizsgáznunk kellett.

– *A csíkszeredai iskolában is szerepet kaptak a néphagyományok?*

– A bentlakásban mind faluról érkezett gyermekek voltunk, rengeteg éneket tanultunk egymástól, vacsoraszünetben, lefekvés előtt körülvettük a vaskályhát, és ott énekelgettük a szülőfalunkból hozott énekeket, történeteket, felváltva mesét mondtunk. A későbbiekben Csíkszereda elindítója volt annak, hogy a népköltészetet megkedveltem.

Itt vissza kell kanyarodnom az elemi iskolára, egy emlékezetes anyák napi ünnepre a magyar időben, amikor verset mondtunk, énekelünk az összegyűlt asszonyoknak. Az egyik leányka elmondta akkor a *Budai Ilona* balladát. Mennyire hatása alá kerültem ennek a versmondásnak, és nem csak én! Az asszonyok is sírtak, és ránk, gyerekekre is olyan erővel hatott, hogy amikor később mint műfajról elmélgedtünk a balladáról, elmondtuk, azt a drámai feszültséget, ami ott termelt, ahhoz hasonlót más műfaj nem nagyon tud hozni. Seprődi János írta, hogy amikor egy balladát elénekeltek Kibédén, az felért az opera vagy színház nagy tragikus jelenetével. Először ott éreztem meg, gyermekként, milyen hatása van a népköltészetnek, a balladának. Persze akkor nem foglalkoztatott, hogy ilyen balladák még léteznek, hogy a faluban is tudnak énekeket.

Ilyen élmények után Csíkszeredában találkoztam Kovács Dénes rajztanárral, aki nagyon kedvelte a népköltészetet, és tárgyakat is gyűjtött. A háború után mindegyre ünnepeket, bálakat szerveztek, az iskolában is. Bejöttek a tanítóképzősök, s mi 12–13–14 évesen néztük, irigykedtünk rájuk, hogy táncolnak, milyen szépek, s ahogy a lányok és legények együtt táncolnak. Csak néztük, de addig, hogy fel mertük volna kérni, nem jutottunk. Olyan szellemiséget alakítottak ki a tanárok, ami a figyelmet a népköltészet szépsége felé irányította vagy

a tárgyi kultúrára, a varrottasokra... Amikor később államosították a gimnáziumot, az ifjúsági szervezetbe kultúrfelelősnek választottak. Táncsoportot alakítottunk, énekeltünk, balladákat adtunk elő. Emlékszem, kolozsvári diákok jöttek a búcsúra, megjelenítették a *Kőműves Kelement*... Volt egy általános érdeklődés a néphagyományok, népköltészet iránt. Kultúr csoportok szervezése is a feladatomból volt. Irodalmi kört szerveztem, magyar irodalmat is, világirodalmat is, jeleneteket tanultunk, még rendező is voltam. Az osztály egy teljes estét betöltő műsort készített, falura is jártunk vele, teherautóra ültünk, és este előadást tartottunk.

– *Érettségi után, 1950 őszén a Bolyai Egyetem magyar szakára iratkoztam be. Egyértelmű volt a döntés?*

– Kereskedő akartam lenni, mert nem messze lakott tőlünk a kereskedő, és néha bementünk, segítettünk neki, így pénzt tudtunk keresni. Ugyanígy ministránsként is fontos volt, hogy miénk az összegyűlt pénz, vigyáztunk a pénzlopónkra is, olyan mesterség érdekelt, amivel kereshetek. Édesapám takács volt, és megfigyeltem, ahogy új mintákat készített. Ez annyira tetszett, hogy elhatároztam, megpróbálok textilmérnökként továbbtanulni. A matematikát nagyon szerettem, olyan tanárunk volt, hogy egyből megértettük az órán. Beleéltem magam, éjszaka is fel-felbredtem, és újabb és újabb mintákat próbáltam készíteni fejben.

Hogy aztán milyen angyal vagy ördög fogta meg a kezemet, én nem tudom, de egyre jobban kezdett érdekelni egy-egy regény, élvezettel olvastam. A háború után például a házukban mindössze két könyv volt. Édesapám Kolozsvárra ment, kérdezte, mit hozzon, s én egy történelemmel kapcsolatos könyvet kértem. Hozta a *Magyar történelmet*. Annyira megkedveltem a könyveket, hogy még órán is olvastam. A nagyobb diákok a népi írókat olvasták, bátyám is előadást tartott az irodalmi körön Veres Péter *Számadásáról*. Nagy csodálkozással figyeltük azt a világot, amely addig ismeretlen volt előttünk. Irodalmi körön rendszerint versmondás volt, amit megbíráltunk, a kijelölt bíráló mindig részletesebben beszélt a versről is. A katolikus iskolában Ady például nem nagyon tanították, és egy diáktársunk felszólalt, hogy nekünk pedig szükségünk van Ady verseinek a megismerésére. A kintlakók hoztak be verseket, könyveket is, ekkoriban én is megpróbáltam

verset írni. Olyan könnyedén ment, még az irodalmi körön is felolvastam, úgyhogy költő leszek! – határoztam el. Belesodródtam a könyvek, az irodalom világába, ahogy a táncéba is. Középiskolás koromban a mi táncsoportunk mutatta be először Csíkszeredában *A halálra táncoltatott lány balladáját*. Benne éltem az irodalomban is, a népköltészetben is, a néptáncban is.

Aztán egyszer csak odajött hozzám Vajnovszki Kázmér, a *Romániai Magyar Szó* újságírója, hogy hallotta, írogatok. Tetszett, hogy ez az ismert újságíró megkeresett, jó barátságba kerültünk, azután gyakran találkoztunk. Négyünket biztatott, hogy menjünk újságírónak, érettségi után máris lenne állásunk. A szerkesztőségben be is jelentette, hogy négy tanulóval foglalkozik, akik érettségi után odamennek dolgozni. Örültek, mert többnyire idősebbek voltak, mi lettünk volna az „új káderek”. Eljött a főszerkesztő-helyettes, Kenyeres Pál még érettségi előtt, beszélgettünk. Azt mondta, ha érettségiztem, írjak egy cikket Dánfalváról, küldjem el, és majd megüzenik, hogy mehetek-e újságírónak. Megírtam a cikket, el is küldtem, s táviratoztak, hogy induljak Bukarestbe.

A családban egész nyáron ez volt a vita. Különösen édesanyám, de édesapám is állandóan mondta: „Ne menj újságírónak, látjuk, milyen az újság.” Abban az időben tele volt jelszavakkal és olyan hírekkel, történetekkel, amelyek nem feleltek meg a valóságnak. A falvakban vették, olvasták ugyan, de kialakult egy elég rossz vélemény. Édesapámmal mentünk kaszálni hajnalban, s amíg odaértünk, erről beszélt: „Fiam, ne menjél, hazugság, nem neked való”. Próbáltam érvelni, hogy más világ lesz, s én megígértem, de elhallgattatott. Azzal is érveltem, hogy pénzt keresnék, rólam nem kellene gondoskodniuk, és nekik is tudnék segíteni. Nem telt el nap, hogy ne próbálták volna a figyelmem arra terelni, hogy menjek egyetemre. Azért álltak be a kollektívbe is, hogy tanulhassunk. Elérkezett a kijelölt idő, táviratoztak, hogy menjek Bukarestbe. Édesanyám sírva összecsomagolt, s a reggeli vonattal indultam Csíkszeredába. Este későn ment a gyorsvonat Bukarestbe, azzal akartam tovább utazni. Eltöltöttem a napot délutánig, amikor a város között szembementem édesanyámmal. Amikor elindultam, akkor kapott édesanyám a bátyámtól levelet, hogy ő is úgy látja, jobb lenne, ha egyetemre mennék, és tudna ebben segíteni is. A Magyar Népi Szövetség központjánál dolgozott, fizetése is volt, úgyhogy vállalta a

költségek egy részét. Ahogy ezt édesanyám elolvasta, hús kilométert gyalogolt Dánfalvától Szeredáig, mert vonat csak estefelé lett volna. Elindult, hogy majd valahol a város között megtalál, vagy az esti vonatnál, de úgylis hazavisz. Kikísértem a vonathoz, és amikor felvittem a csomagját, elhelyeztem, s búcsúzni akartam, annyira sírt, hogy nem tud meggyőzni arról, hogy ne menjek Bukarestbe, végül nem tudtam leszállni a vonatról.

Másnap találkoztam egy fiúval, aki akkor fejezte be a másodévet a Bolyai Egyetemen. Végigbeszéltük, hogy milyen nagyszerű az egyetem, ingyen bentlakás, jól felszerelt, jó társaság van, és nagyszerű az élete az egyetemistáknak. Másnap is maradt, még többet beszélgettünk, egészen a hatása alá kerültem. Igazat adtam hát édesanyámnak, és elmentem egyetemre úgy, hogy a felvételre nem készültem, különösképpen nem is gondoltam végig, hogy mit csinállok. Így, készületlenül felmentem az egyetemre felvételizni, és kiderült, hogy még románból is kellett dolgozatot írni! Éreztem a hátrányát, hogy nem tanultam meg rendesen románul. Megírtam én, aztán szegény, aki javította, annak lehetett nagy kín megérteni!

- *Az egyetemi évek alatt kik, milyen hatások alakították tovább az érdeklődését?*

- Kolozsváron már az első napokban találkoztam Kőnczei Ádámmal. Ő szervezte az egyetemi táncsoportot, és hallotta, hogy Csíkszeredában táncoltam, hívott, hogy kapcsolódjak be. Ők széki és kalotaszegi táncokat jártak, ami ritmusában is eltér a székeltyől. Minden délután hívott, hogy gyakoroljunk, elmentünk a széki legényekhez, leányokhoz, a Szent Mihály-templom mellett gyülekeztek csütörtökönként, tőlük is tanultunk. Decemberben már szerepeltünk is egyik széki tánccal az egyetemi színpadon. Kőnczei negyedéves volt, és sokkal okosabb, mint én: egyszer csak azt mondta, tovább nem vállalja a szervezést, hanem átadja nekem. Tetszett, hogy felelős legyek valamiért, átvettem tőle a táncsoport vezetését. Végigjártam minden kart, a szakszervezeti felelősökkel megbeszéltem, hogy írják össze, ki szeretne jönni, s mikor legyen a próba. Egy hét múlva mentem a névsorért: vagy nyolcvan jelentkező. Elekes Dénes, aki Faragó Józseffel együtt kiadta a *Táncoljunk, daloljunk!* című kötetet (Faragó József - Elekes Dénes szerk.: *Táncoljunk, daloljunk!* Bukarest, 1949, Állami Könyvkiadó -

szerk. megj.), sokféle táncot tudott. Mivel ennyien összegyűltek, több csoportot alakított, és széki, kalotaszegi, román, ukrán, cigány táncot is tanított. Folyamatosan, negyedéven is, az államvizsgáig a csoporttal táncoltam. A vizsgákkal éppen egybeesett egy székelyföldi körút, és emiatt halasztottunk, más időpontban mentünk vizsgázni inkább, nem akartam otthagyni a csoportot.

Faragó Józseffel is Kolozsváron ismerkedtem meg, ő tanította a folklórt, két féléves kollokvium volt első- és másodéven. Csak belekóstoltunk a népköltészet elméleti oldalába, még bibliográfiát is alig kaptunk. (Hiszen mind magyarországi szerzők voltak, és figyelték az egyetemet, pláne a magyar szakot.) Így végeredményben az órán elhangzottakra támaszkodhattunk csak. Szintén Könczei Ádám hívott, hogy menjek gyűjteni vele. Ő a dallamokat jegyezte le, s én írtam a szöveget, a munkásfolklór volt a témánk. Mentünk minden délután ki a külvárosba. Érezte az ember, hogy ezt nem kéne csinálni, de akkoriban Magyarországon is kutatták a munkásfolklórt, mi is... '51-ben Faragó könyvet is szerkesztett ezekből a dolgozatokból, a nevünket nem említette, csak annyit, hogy egyetemisták is segítették a megjelenést. Egy alkalommal a zsebébe nyúlt, mondta, megjelent a könyv, és adott pénzt. Akkoriban pénzem csak abból volt, hogy elvállaltam a cédulázást Domokos Pál Péter moldvai csángó-magyar kötetéből a nyelvészeti katedrának; Gálffy Mózes kért meg. Így kerültem kapcsolatba a gyűjtéssel.

Nyári vakációban levelet kaptam Faragótól, hogy Kászonban gyűjtenek a Román Akadémia Folklórintézete kolozsvári osztályának, és menjek, mert fizeti a költségeket, az étkezést, vegyek részt. Két hétre hívott, de közben nemzetközi táborba osztottak be, és oda mentem. Következő év januárjában meghívott a moldvai gyűjtésre. Így indított el a Faragó Józseffel való jó kapcsolatomban a gyűjtés útján, és azt is hamar eldöntöttem, másodéven, hogy államvizsga-dolgozatomban Dánfalva népköltészetét próbálom feldolgozni. Van két évem, az alatt össze tudom a nagyját gyűjteni, gondoltam. 1952-ben kezdődött el a tulajdonképpeni gyűjtés. Közben megkértek, hogy Dánfalván is tanítsak táncot. Este kísértem haza egy falusi leányt, énekekről beszélgettünk, és kiderült, hogy az egyik legjobb énekes a faluban. Mondta, hogy tud egy éneket egy legényről, aki az erdőn favágás közben meghalt. Haj, nekem ennél jobb hírt nem mondhatott volna, annál is inkább, mert akkor

még nem ismertem Vikár Béla *Szűcs Marcsa balladájáról* szóló tanulmányát, amelyben leírta a ballada történetét. A folklór korábbi közleményeiben az volt a nagy hiányosság, hogy nem kutatták fel egy-egy ballada történetét, csak az éneket írták le. Both Amáliának hívták a leányt, aki elmondta, hogy ötvenben, két évvel korábban, az erdőn egy Ferencz Károly nevű legényt, aki elemiben osztálytársam volt (nagyon tetszett ez nekem, nagyon meglepődtem, hogy mire akadtam), egy fa úgy megütött, amikor fát vágtak a Hargitán, s ahogy dőlt el, nem tudott elszaladni, hogy meg is halt. Akkor ők, leányok, fiúk, mesélte, tavasszal felmentek csemeteültetőbe, s esténként összegyűltek, énekelgettek. Ott kezdtek el énekelni Ferencz Károlyról, mert ismerte a Bíró Janiról szóló balladát. Bíró Jani karcfalvi volt, az éneknek elég sok változatát jegyeztük le – meggyilkolták, és nyomban énekelni kezdtek róla, Háromszéken is ismerték. A nagy esemény az volt, hogy akiről szól a ballada, közvetlen ismerősöm volt, osztálytársam, és a szerzőket is ismertem. (Mondta Both Amália, hogy „ketten kezdtük énekelni” a *Bíró Jani* mintájára. Csak Bíró Janit verekedéskor ölték meg, „*Bálint Feri halálom okozta*”, itt „*egy fenyőfa halálom okozta*”. Átalakították a történetet.)

Nem sokkal később egy vasárnap mondták, hogy előző vasárnap Csíkmadarason Bálint Lajit megszürták úgy, hogy az úton meg is halt, és már kezdtek énekelni róla a *Ferencz Károly* mintájára. Csak most nem fa ütötte meg, hanem verekedés közbeni halálról volt szó megint. Ezek a dolgok még inkább felkeltették az érdeklődésemet, hogy kicsit bővebben is utána kell nézni. Bementem Madarasra, érdeklődtem ilyen történetek iránt. Mondták, hogy van egy másik is, a huszas években Horváth Julcsa nevű lánynak a szoknyáját elkapta a fűrészüzemben egy gép. Úgy összetörte a lányt a gép, hogy éppen csak élt: „Horváth Julcsát feltették a szekérrre, / Elvitték Hirsch orvos úr elébe. / Főorvos úr elfordulva azt mondta, / Ennek csak a jó Isten az orvosa.” Híres orvos volt Hirsch, Csík környékén nagy tisztelettel énekeltek és beszéltek róla más vonatkozásban is. Hozzá vitték a sebesültet, és valóban hazaküldte, mert annyira össze volt törve, hogy nem élhetett meg. Készültek a temetésére, s a leányok (érdekes, hogy legtöbbször leányok kezdeményezték az ilyen énekléseket) a *Ferencz Károly* mintájára énekeltek: „gép a halálom okozta”. Hasonló *Farkas Julcsa* története, az egész magyar nyelvterületen ismerték, és a mintájára is énekeltek

a Horváth Julcsi balladát. A leányt addig kezelték a vénasszonyok, megélt, férjhez ment, még gyerekei is születtek. Ez a huszas években történt, és én '52-ben hallottam Madarason. Suttogva énekelték, mert haragudtak a szülők, hogy a lányukról szól az ének. Megvolt megint a történet, a ballada születésének körülményei, olyan források, amilyenek nem voltak ismerősek a folklórtanulmányaimból. Olvastam még diákkoromban Ortutay Gyula *Kis magyar néprajzát*, amelyikben azt írta, hogy a ballada nagy érték, nagyon fontos a népköltészetben, de ma már ritkán lehet találni. Ez még jobban serkentett: hogyhogy nem lehet találni, én hármát találtam rövid idő alatt. Viszont nem találtam klasszikus balladát, mind csak az újabbakat, bár végeredményben *A halálra táncoltatott lányt*, *A teherbe esett lányt* elég gyakran énekelték.

- *Tanári pályája az 1956-os forradalom erdélyi utóregzései közepette indult... Elmeséli? Hogy került Sepsiszentgyörgyre? 25 évesen iskolaigazgató?*

- Faragó József hívott a múzeumhoz dolgozni, miután elvégzem az egyetemet, hívtak a *Művelődési Útmutató* szerkesztőségébe is, nem készültem tanárnak. Negyedéven gyakorlati tanítást végeztünk, négy osztályban tartottam órát. Kezdődött az ötödikesekkel. *A stipendiumot* tanítottam Móricz Zsigmondtól. Nem tudom, hogyan csináltam, hogy vezettem az órát, de az esett a legjobban, amikor szembenéztem harminc gyerekkel. Rendkívüli dolgot tapasztaltam, volt a levegőben valami, és amikor véget ért az óra, a szünetben odaszaladt egy kicsi leányka, megfogta a kezem, „a bácsiból jó tanár lesz”, mondta. Nagy élmény volt, amikor a leányiskolában *Toldi szerelméről* és *Toldi estéjéről* tartottam órát. Kányádi tanította a B. osztályban, én az A-ban ugyanabban az időben. Mindenesetre úgy éreztem, nincs ennél szebb dolog, mint órát tartani. Akkor döntöttem el, hogy tanár leszek.

Negyedéven, amikor a kihelyezésekre került sor (ha valahol üresedett hely, bejelentették a minisztériumban, ott összesítették és elküldték a dékánnak, aki kinevezte a hallgatókat), behívatott Márton Gyula dékán. Mondtam neki, hogy úgy gondolom, tanár szeretnék lenni, és Moldvába mennék. Elvörösödött: „Idáig, akinek említettem, hogy Moldvába menjen, épp hogy nem sírt, most meg jön egy fiatalember, és azt mondja, oda akar menni. Miért?” Mondtam, hogy foglalkoztam Domokos Pál Péter könyvével, a moldvai nyelvjárással, és a tanárság mellett szeretnék népköltészetet is gyűjteni. Azelőtt nem sokkal jelent meg Faragó és

Jagamas János *Moldvai csángó népdalok és népballadák* című kötete. Kiderült, hogy rengeteg anyag van Moldvában, amit még össze kell gyűjteni. Ki is neveztek volna, de abban az évben értesítést kaptak, hogy ne küldjenek oda senkit, mert szűnnek meg a magyar iskolák. Ajánlott egy helyet Bukarestben a külföldi kapcsolatok intézeténél, de én ragaszkodtam a katedrához. Két középiskolai tanári állás volt, egyik Sepsiszentgyörgyön, másik Nagyváradon. A sepsiszentgyörgyit választottam.

Jelentkeztem is Szentgyörgyön a tanfelügyelőségen, hogy kinevezzenek a Mikóba (akkor 1-es sz. líceum). Rám nézett az illetékes, majd kijelentette, nincs hely, esetleg falun lenne. Nem értettem az egészet, ott volt a kezemben a kinevezés, de falun nőttem fel, nem féltem, elvállaltam Köpecet. Ahogy mentem át a parkon, találkoztam Bartha Jánossal. Két évvel volt idősebb, a nyelvészeti tanszéken dolgozott, mint gyakornok, mielőtt Szentgyörgyre került. Csodálkozott azon, ami történt, ő a szentgyörgyi állását hagyta ott éppen egy baróti középiskoláért, és a 3-as számú Általános Iskolában üresen maradt a katedrája. Elmentem katonának, oda írta meg édesapám, hogy kineveztek a 3-as számú Általános Iskolába. Bartha János beszélt a tanfelügyelővel, és mivel az iskolák akkoriban versengtek a népi műsorokért, és egyedül a Mikóban nem alakult még csoport, elmondta neki, hogy tudok táncolni, kultúrműsorokat összeállítani, és ennek köszönhettem, hogy végül Szentgyörgyön kezdtem tanítani. Úgy jöttem, egy könyvvel és néhány inggel, ismeretségem egyáltalán nem volt.

Rác Gábor volt az igazgató a Mikóban, azonnal kaptam szálláshelyet a bentlakásban, ahol felügyeletet is vállaltam. A régi kollégiumi rendszer szerint egy épületben volt a bentlakás az iskolával. Aki bent lakott az internátusban, az zárt közösségbe került, ahol szigorú fegyelem uralkodott. Kimenő kevés volt, két óra csütörtökön, négy óra vasárnap. Itt, a Mikó bentlakásában a nagyobb diákokat elkezdtem táncra tanítani. Decemberre már teljes estét betöltő műsort állítottunk össze, megszakítás nélkül '58-ig működött a csoport. Megkértem őket, hogy otthon, a falujukban egy kicsit érdeklődjenek, van-e még ének, ballada. Amikor visszajöttek a vakációról, hoztak néhányat. Akkoriban még nem tudtam Konsza Samu mozgalmáról, de rájöttem, hogy diákokkal mennyire jól lehet gyűjteni.

A *Kádár Katát* tanítottam egyik hatodik osztályban, és meséltem arról, hogy ma is találunk ilyen tragikus történeteket: megemlítettem

Ferencz Károly balladáját. Jelentkezett Orosz Márta diáklány, hogy ő tudja azt az éneket. Még katonaság előtt elmentünk Kányádival Gyimesbe, és a hegyoldalban hallottuk, amint egy csángó gyermek énekel, hogy „Ferencz Károly mondta, még idáig...”. Űristen, alig négy éve történt az egész, két éve született a ballada, erre itt, Gyimesben egy gyermek őrzi a tehenet, és közben énekl! Így lehetett a terjedését is követni. Nyáron Brassóban szolgáló leányoktól kértem el a füzetet, ott is le volt írva. Könczei Ádám Gyergyóban tanított, miután végzett, és később megtudtam, hogy ott ő is megtalálta a balladát. Szakszerűen vizsgálta azonnal a történetét is, öt-hat változatát is leíratta, és az utat, hogy hogyan került Gyergyóba: Csíkszentdomokosról és Dánfalváról. Az érdekesség az volt, hogy még a terjedésről is sok pontot meg lehetett találni. Ez egyik nagy titka a népköltészetnek, hogy nem lehet tudni, hogy hol, milyen hatásra bukkan fel egy-egy szöveg. És akkor Szentgyörgyön is tudja egyik diák! Később Kőröspatakon is megtaláltam. Akkoriban már magnóval gyűjtöttünk, az iskolának vettük, és felhívták a figyelmemet, hogy cigány gyerekeket is kérdezzek meg, mert nagyon szépen tudnak énekelni. Azelőtt erre nem gondoltam. Így alakult végül, hogy hallhattuk, amint Kőröspatakon harmincan éneklnek egy kicsi szobában, nehéz levegőben, a *Sárig hasú kígyót*. Ez Székelyföldön a ritkábban felbukkanó balladák közé tartozik, a hatása alá kerültem.

Fél évvel azután, hogy elkezdtem tanítani a 3-as iskolában, tartottak egy nagy kiértékelő gyűlést, és csodálkozva hallgattam, majd mindenhol megemlítettek, hogy mennyire ügyes vagyok. Ha fegyelemről volt szó, ha tanításról.

Második éve tanítottam, amikor egy óráról hívatott a főtanfelügyelő, Mirtse Margit, hogy kineveznek az esti líceum igazgatójának. Nem akartam menni, mondtam, hogy tanítani akarok. Gyorsan történt, már összehívták a gyűlést, és közölték, hogy a Mikó aligazgatójaként az esti iskolával kell foglalkoznom. Elkezdtem figyelni, hogy mi folyik ott, nem tartottak a tanárok órát, nem jártak a tanulók iskolába, minden volt, csak iskola nem. Kértem egy szabályzatot, ott írta, hogy akinek ötven óránál több hiányzása van, azt el kell távolítani. Itt ez nem történt meg, többnyire aktivisták voltak az esti tagozat diákjai, beiratkoztak, egy-két órára elmentek, és megkapták az átmenő osztályzatot, le is érettségiztek. Látva ezt, mondtam, hogy így nem lehet, vagy én megyek

el, vagy valami változni fog. Nemes Antalnak, a főigazgatónak mondtam, hogy nagy a baj, nézzünk utána. Rám bízta, hogy intézkedjek. Összehívtuk az estiseket órák után, és közöltük, hogy a miniszteri rendelkezés szerint, aki nem jár iskolába, az mehet magántanulónak, de innen ki kell zárni. Mondtam, hogy aki ezután ötven óráról hiányzik, el kell távolítanunk. Mind mosolyogtak. Eltelt két hét, és tovább szaporodtak a hiányzások. Ismét megfenyegettem őket, de nem használt, csak hiányoztak. Akkor tíz tanulóval közöltük, hogy el kell távolítanunk. Meglepődtek, még a párthoz is felhívtak, hogy miért nem szóltam előzőleg. Engem megbíztak azzal, hogy ezt az iskolát vezessem, és a szabályzat szerint jártam el. Egy évig voltam az estiben.

1956-ban egy szünetben jön három tanítványom: tanár elvtárs, a gyakorlótéren golyókat találtunk, mit csináljunk vele, itt van a zsebünkben. Nem tudtam, mit csináljak, mert kiadták, ha bármilyen rendellenességet találunk, azonnal jelenteni kell. Mondtam, adják ide, és hallgassanak róla. A golyókat hazavittem, és egy fiókba tettem (Úris-ten!), ez novemberben lehetett.

Tanítottam egy líceumi osztályban a nappalisoknál, itt kiderült számomra, hogy nincs az iskolában irodalmi kör. Elég sok órájuk volt, egy szerdai napra tettük a kört. Úgy beszéltek, aki akar, marad, a többiek hazamehetnek. Az egész osztály ott maradt. Érdekes témákat hoztak, egy ditrói diák például Bethlen Gábor szárhegyi gyermekkoráról tartott előadást, más a város utcáinak névadójáról.

1957. március 15-én koszorút helyeztek el a negyvennyolcas emlékműhöz Sepsiszentgyörgyön. Megyek be az iskolába, nagy suttogás fogad, hogy a textilgyári munkások koszorúztak, ott jár-kelel a város előtte, senki nem nyúlt még hozzá. Eltelt két hét, kezdtük elfelejteni az esetet, amikor irodalmi körön egy tanuló saját versét olvasta fel, amelyben bátor diákok éjszaka mentek, s az emlékműhöz elhelyezték a koszorút, ezzel tisztelgetek a negyvennyolcas hősök előtt, s milyen boldogok voltak, hogy sikerült. Nyomban tudtam, hogy ebből baj lesz, a diákok tették a koszorút! Próbáltam elterelni a beszélgetést másfelé, de nem hagyták: „Ezek tényleg bátrak voltak, kik lehettek, nem tudhatnánk meg, hogy kik voltak?” S erre feláll három diák, hogy ők tették. Tudtuk, hogy nyomoznak, a Securitate, mindenki keresi, hogy ki koszorúzott, és erre ott három diák feláll. S én vagyok a tanár. Hiába nem folytattam a témát, egy osztálynyi gyermek tudta. Gondoltam

magamba, csak egy mondja el otthon, s azok tovább, ebből nagy baj lesz! Sok nyugtalan éjszakám volt, miért kellett ezeknek a gyermekeknek eljárjon a szája. De aztán elfelejtődött, ősszel hívtak a pártbizottsághoz, mert az egyetemen Márton Gyula, Szabédi László, Jancsó Elemér tudva, hogy diákokat is felvesznek a pártba, ajánlottak engem is. Két év jelöltség után következett a végleges felvétel, és most közölték, hogy nem hagyták jóvá, kell még fejlődnöm politikailag. Egy hónap múlva jöttek, hogy megsemmisítik a határozatot, és felvesznek párttagnak. Minden igazgatónak párttagnak kellett lennie.

Szeptemberben készültünk az évnnyitóra, amikor ismét hívtak a pártbizottsághoz, hogy kineveznek a Mikó igazgatójának. Csodálkoztam, igen nagy felelősség az nekem, még fiatal vagyok, 25 éves, a legfiatalabb a tantestületben. Nemes Antal nagyon jól rendez, fogom is segíteni, ha kell, de mért akarják lecserélni. Meg kellett nyitni a tanévet, elkezdődött a tanítás.

'58 márciusában megyek be az iskolába, és mondják, hogy az éjjel lefogták két tanulónkat. Koszorúztak. Azonnal eszembe jutott, hogy azelőtt való évben elmondták, nem szóltam senkinek, most minden felszínre került. Mentem a pártbizottsághoz, egy Szabó nevű propaganditkárral beszéltem. Mondom neki, hogy az éjjel elfogták két tanulónkat, a Securitatén vannak, de ez nem jó megoldás. Bizzák ránk, ha hibáztak, mi megbüntetjük, de a város lakossága előtt is nagyon visszás helyzet, hogy diákokat elfognak és elzárnak. Olyan hangon beszélt velem, hogy arra gondoltam, valamit tud a korábbi dolgokról. Még aznap bejött egy szekus az iskolába, hogy hívjam le Jancsó Csabát. Kiszólok a titkáriba, hogy menjenek fel az osztályba érte, de rám szolt a szekus. Felmentem hát én, és magam hívtam ki Jancsó Csabát. Ahogy kiléptünk, már ott várt a szekus. Ezután sorban vitték el a gyerekeket. Két-három hét múlva megint hívtak hatunkat a milíciára, Bodó Jenőt, Csongvayt, Lurtz Helmutot, Berde Zoltánt, Szász Józsefet Eröss János ügyében. Tudtuk, hogy vigyázni kell nagyon, akiket odahívnak, bármi-kor elfoghatják. El kell ítélni egyöntetűen Eröss Jánost, a diákok osztályfőnökét, akit 1958. június 24-én tartóztattak le. Mondom, én ebbe nem megyek bele. Sorba szólítottak: azért hívtuk, hogy Eröss Jánosról mondjon véleményt. Elkezdem, hogy már az egyetemről ismerem, jó viszonyban vagyunk, ő is csíki, a szó is talál, kiválóan dolgozik, a Mikóba nevezték ki, itt is nagyszerűen dolgozott. Beleszól

a tiszt, hogy tudom-e, hogy el van fogva. Mondom, tudom, de remélem, hogy csak tévedés, haza fogják engedni, tudniillik nagyon értékes ember. Ezzel lezárult, és később hallottam, hogy bizony Berde Zoltánt s Lurtz Helmutot akkor szemelték ki tanúnak. Ezért a történetért aztán áthelyeztek a leányiskolába, bár meglepődtem, amikor ott is igazgató lettem. Két évig tanítottam ott. Hatvanban tanévkezdéskor közölte a tanfelügyelő, hogy a Mikó éléről leváltják Nemes Antalt, és én lettem az igazgató. Nem sokat tárgyaltak, nem is szóltak előtte, ott tudtam meg a gyűlésen. '76-ig voltam igazgató.

– *Tanítványai emlékében sajátos módszerei, tanári eszköztára miatt is élesen megmaradt Albert Ernő, a pedagógus.*

– Kántor Lajos a *Korunkban* (1964/5.) írt a házi dolgozatos módszerről, példaként állította: „akik még nem szakítottatok a közönnyel, pedagógiai sablonnal, figyeljete a szentgyörgyi diákok és tanáraik példájára – az ilyen fáradtság elúzi a fáradságot!” Azt emelte ki Kántor, hogy lehetőleg minél több önálló feladatot kapjanak a tanulók, mert megmarad, hogy „én kutattam, én kerestem meg valamit, én csináltam meg”. Erre sokszor gondoltam később is, amikor diákok visszaemlékezéseit olvastam (az ötvenéves mikós évfordulókra az utóbbi időkben készítenek egy-egy emlékkönyvet: *Mi, ötvenkilencesek; Mi, hatvanasok* stb.), hogy rendszerint ilyesmikre emlékeznek inkább, és nem a tanórákra. A házi dolgozatok segítségével nagyon jó kapcsolatot sikerült kialakítani írókkal, majdnem száz olyan levelet őriztem, amelyben a diákok neves írókhoz, híres emberekhez fordultak kérdéseikkel. Olyanokhoz, akikről a tantervben sem esett szó (Szabó Gyula, Illyés Gyula, Passuth László...). A legjobb dolgozatokat közzétük a *Gyökerekben*.

Már az ötvenes években elkezdtük a magyarórákon a versmondást, és László Károly színész volt az első, vendégként a *A halálra táncoltatott lányt* mondta el. Frissen végzett, ősszel jött Sepsiszentgyörgyre, és az egyik leányka, Petke Bori, aki később román szakos tanár lett, cikket írt arról, hogy milyen élmény volt számukra, ahogy színész mondta a verset az osztályban. A szomszéd osztályteremben volt óránk, és arra figyeltünk fel, hogy erős hang hallatszik át, utána pedig taps. Találgattuk, ki lehet, és amikor kiderült, meghívtuk mi is, nagyon érdekelte a gyerekeket. És ilyen mozzanatokra emlékeztek ötven év után vissza!

Eleinte alkalmoszerű volt, hogy óra elején verset mondott a diák, aztán gondoltam, lehetne minden órán, hát tanuljunk verset, minél többet. Egész évre előre beosztottuk, minden óra versmondással indult. Salamon Sándor megírta a *Művelődésben*, hogy új kezdődött a verstanulás, versmondás szempontjából. Számos verset elolvastak, segítette a rögtönzött véleménynyilvánítást, szabad előadást. Később egy pedagógiai körön ismertettem a módszert, és sokan átvették. Én aztán abbahagytam. Nagyon belemélyedtünk, igen sok időt eltöltöttünk a verssel, beleélték magukat, vitáztak, véleményt mondtak, és kevés idő maradt másra. De nagyon jó volt, lehet, hogy többet ért, mint az óra.

A gyerekek szeretik, ha feladatot kapnak, ha el tudnak készíteni önállóan valamit. Emlékezetes, amikor 1969-ben Albert István, ma orvos, és Dani Árpád tanulóim ajánlkoztak, hogy végigjárják Háromszék várait és vártemplomait, és erről írnak dolgozatot. Bajos volt a téma, templomok, történelem, akkor már cenzúrázták az iskolai újságot is. S ezek a diákok erre jelentkeztek. Aadtam nekik forrásanyagot, és két nyáron kerékpárral végigjárták az egész megyét, minden várat, minden vártemplomot megkerestek, fényképeztek, további forrásanyagokat gyűjtöttek... végül négy kötetet jelentettek meg, a diafilmekkel diákoknak és felnőtteknek is előadásokat tartottak.

Tanári pályám során az vezetett, hogy az anyanyelvvel és a hagyományokkal foglalkozzam, ezen a két területen tudtam eredményt elérni.

- *Őn indította a Mikó legendás újságját, a Gyökereket. Hogyan emlékszik vissza a névválasztásra? Milyen jelentősége volt az iskola életében?*

- Reformkori gyökerei vannak az iskolaújságoknak. Krizáék is megpróbálták az unitárius kollégiumban, engem is foglalkoztatott már középiskolás koromban. 1966-ban egy ifjúsági kongresszuson vetődött fel, hogy fel kellene újítani az iskolaújságok hagyományát. Ennél jobb ajánlatot! Az első tervet már elkészítettem, az lett volna a címe, hogy *Diákok*, s vittem volna, hogy beszéljük meg az osztállyal. Közben megérdeklődtem Brassóban, hogy mennyiért nyomtatnák ki, és igen sokba került volna. És akkor jött két leány az osztályból, hogy iskolaújságot szeretnének indítani. Mondtam nekik, én is ezen gondolkodtam, de nincs annyi pénzünk, amennyibe a nyomtatás kerül.

A lányok nem hagyták magukat, ők kézzel megírják, mondták. Néhány nap múlva kész is voltak a *Gyökerek* első számával. Gondolkodtam, honnan vették ezt a címet. Az osztály nagyon lelkes volt, elhatároztuk, hogy kiterjesztjük az egész iskolára az újságot. A titkárságon gépelték le, eleinte tíz, majd húsz példányban jelent meg. Felnőttek is írtak bele, sikerült elsőként a romániai magyar iskolák közül évkönyvet is megjeleníteni, a *Gyökerek* egyik száma volt.

Folyamatosan kerestem az újításokat, és a *Gyökerek* lehetővé tette, hogy a tanulók önállóan dolgozzanak, és önálló alkotásaikat megjelenítsék. 1969-ig az egyetlen újság volt, amelynek nem volt cenzora. Amíg gépeltük, addig nem volt, de amikortól nyomtatásban jelent meg, már el kellett küldeni a cikkeket, és előfordult, hogy visszajött, hogy nem megfelelő. Az elutasított cikkeket körbeküldték minden szerkesztőségnek, hogy lássák, mit nem szabad. A *Gyökerek* is szerepelt ilyen listán, azután jött Stanca elvtárs, hogy vigyázzunk. Végül 1980-ban tiltották be.

- *A népköltészet iránti érdeklődés a Mikó diákjai között jó táptalajra talált. Hogyan alakult ki az együtt dolgozás, amely azután a hatalmas összegyűlt anyaghoz, a Háromszéki népballadákhöz vezetett?*

- Minden évben kiadtam körülbelül hetven címet, a házi dolgozatok témáit a tanulóknak. A hatvanas években, amikor kiadtam a címeket, azt is mondtam, hogy ha nem tetszik, írjanak például a falujukról, és akkor egyik leányka jelentkezett, hogy a háromszéki varrottasokról szeretne írni. Próbáltam lebeszélni, gondolván, hogy nem lehet eredményes, de ő kitartott, és végül nagyszerű dolgozatot készített, még le is gépeltette. Akkor gondolkodtunk el, hogy ha népköltészet lenne a téma, megszorodna a lehetőség a gyűjtésre, úgyhogy a következő évben erre biztattam, különösen a vidéki diákokat. Kezdetben csak néhányan próbálták meg, és értékes dolgokat hoztak. Ma már hihetetlen, de versengés alakult ki, melyik tanuló ír jobb dolgozatot, kidiszították, borító is készült. Mondom, akkor ne pazaroljuk az időt olyanra, amit innen-onnan tanulmányokból szednek össze: próbáljanak balladát gyűjteni vagy más népköltészetet, hagyományokat, szokásokat jegyezzenek le. A gyűjtött balladák közül csak egy legyen jó, akkor is megéri, és az az egy nem vész el, sikerül megmenteni. Hozzákezdünk a balladák gyűjtéséhez, kértem, hogy pontosan tüntessék fel a közlő

nevét, életkorát, a gyűjtés helyét, az időpontot. A többségét magnóra vettem, a dallamok lejegyzését Kolozsváron készítettük el.

Következett '69-ben a fokozati vizsga, Dávid Attila tanfelügyelő biztatott, hogy jelentkezzem. Eldöntöttem, hogy a balladagyűjtésről fogok írni, mert ekkorra már jó sok klasszikus ballada gyűlt össze. Három évig dolgoztam ezen. Az első, elméleti rész 111 oldalt tett ki, ezt követte a könyvészet felsorolása, majd a harmadik részben 117 Csíkban és Háromszéken gyűjtött ballada szövege mellett még felsoroltam pontos jelölésekkel 320 balladaváltozatot. Innen indult a *Háromszéki népballadák* kötet. Azt terveztem, hogy a diákok gyűjtenek, én a magnómmal megkeresem az adatközlőt, és a dallamot is felveszem. Olyan gyorsan szaporodott az anyag, hogy nem győztem, viszonylag kevés helyre jutottam el, hogy szalagra vegyem. Faragó sürgette, hogy jó kötet lesz, terjesszük ki a gyűjtést. Következő évben még több diák csatlakozott, mi is kijártunk a tanulók által említett énekesekhez, hogy gazdagítsuk a gyűjteményt. Összeválogattam, Faragó kiegészítette, 1971-re elkészült, végül '73-ban jelent meg. Két kötet született a diákok gyűjtéséből, a csiki anyag *A halálra táncoltatott lány* címmel jelent meg.

- *Egy másik megrázó esemény is történt igazgatósága alatt a Mikóban, az 1975-ös plakátragasztás. Hogyan emlékszik ma ezekre a hónapokra, amelyek hozzájárultak, hogy '76-ban önt is menesztették?*

- Meséltem már arról, amikor 1958 márciusában egy reggel az iskolában közölték, hogy a tanulóinkat lefogták. '75-ben megint arra megyek be, hogy több tanítványunkat éjszaka otthonról elvitték a szekusok. Atyaúrsten, hát húsz év eltelt majdnem, hogy ilyen bajban voltunk, hogy gyerekeket fogtak el. Előző alkalommal egyenesen a párthoz mentem, most már nem is mentem. Éreztük régóta, hogy tudják a dolgainkat. Például egy este dolgoztam az irodában. Kónya Ádám látva, hogy világosság van, beszólt, hogy itt van Domokos Pál Péter, és menjek át egy kicsit a népművészeti iskolába, beszéljünk. Odajött még Ferencz Jenő, Tihanyi László szemorvos, aki több évig fizette két csángó gyerek költségeit, akiket magyarul tanulni küldtek Szentgyörgyre. Azelőtt ugyanis valaki feljelentett, hogy a Mikó bentlakásában ingyen laknak, étkeznek, és Tihanyi vállalta, hogy fedezi a költségeket. Zavart valakiket, hogy csángó gyerekeket taníttatunk.

– *Ez mikor volt?*

– 1958-ben jöttek a gyerekek, amikor Moldvában megszűnt a magyar oktatás. Visszatérve: amikor Domokos Pál Péterrel este beszélgettünk, reggel megyek az iskolába, és jön szembe a Securitate főnöke. Megállít, hogy az este itt volt az iskolában Domokos Pál Péter. Mondom igen, itt volt. Kérdezi, hogy miről beszélünk. A *Mioriță*ról, válaszoltam, tudniillik tényleg arról beszélgettünk, a magyar *Báránka*-változatokról. Felső-Háromszéken ugyanis érdekes változata alakult ki a balladának, ő fedezte fel annak idején, még a harmincas években. Mi is találtunk ilyet, azt mutattam meg neki az irodámban. Érdeklődött a csángó gyerekekről, beszéltek Tihanyival, hogyan oldhatnánk meg, hogy leérettségizhessenek.

Tudtuk tehát, hogy figyelnek, és amikor nyilvánosságra került, hogy tanulókat tartóztattak le, akik 1975. november 22-e éjjelén a „Harcoljunk Erdélyért, míg nem késő!” szöveggel plakátokat készítettek és raktak ki a városban, azt is tudtam, hogy csak a Securitatéra mehetnek. Jöttek, hol ezt, hol azt a tanulót vitték el, kihallgatták, küldték vissza, 21 gyermek neve szerepelt a névsorban, akik a csoportosuláshoz tartoztak, további 17-et hoztak kapcsolatba velük. Másnap vagy harmadnap találkoztam Ioan Hanches Securitate-parancsnokkal, aki nagyon ridegen fogadott. Aztán majd tájékoztatjuk, amikor kivizsgáltuk az ügyet, annyit mondott. Csinta Samu eléggé részletesen megírta a történetet a *Plakátballada* című könyvében, csak röviden beszélek róla: Jakab Lehel, a nagyborosnyói iskolaigazgató fia, Hervay Katalin, Hervay Zoltán tanár lánya, Bong Csaba és még néhányan alakítottak egy társaságot, a Székely–Magyar Szövetséget, amelynek azt a feladatot szánták, hogy Erdély külön országgá váljék. Elég sok gyermeket bevontak, időközönként gyűlést tartottak, tagdíjat is fizettek. Azt próbálták elérni, hogy ha a szervezet jól kezd működni, Erdélyt elszakítják Romániától. A földrajzszertár részére elég drágán térkép-tömböket vásároltunk, hogy ne kelljen a tanulóknak hazulról cipelniük, volt 30–40 ilyen, és a tanár kiosztotta órán, amikor kellett használni. Néhányan belerajzoltak Románia térképébe, amikor az illetékes szekus átnézte őket, hatot-hetet tett félre, amelyekbe körülrajzolták Erdély térképét. Talán oda is beírták, hogy „Tennünk kell valamit, amíg nem késő!”

Amikor elfogták őket, páran bevallották, hogy miért szervezték be több diáktársukat. A fiam nem sokkal a letartóztatások után elmondta otthon, hogy őt is hívták, de edzése volt, és nem tudott elmenni. A vallatások során szóba került a neve.

Egy idő után elcsendesedett az egész, közben időnként érdeklődtem. Egy Aulich nevű parancsnokhelyettes, aki mikós diák volt a negyvenes években, nagyon rendesen viselkedett. Ő vezette a kihallgatások egy részét, ő is tájékoztatott, és biztosított, hogy szabadon engedik a diákokat. Attól féltünk, úgy járunk, mint '58-ban, amikor börtönbe tették a tanulókat. De most valahogy nem rendezték annyira durván az ügyet, mint a korábbi esetben. Engem is kihallgattak, kétszer voltam szekuskihallgatáson, először Eröss János ügyében. Ez alkalommal azt telefonálta Aulich, hogy maradjak a fiammal az iskolában, mert egy óraker odajön. Aztán egy előtt olyan tíz perccel telefonált, hogy mégis mi menjünk a Securitatéra. Mentünk a fiammal, nagy hősök lehettünk, ahogy belépünk, egy tiszt Leventét vitte egy irodába, engem vittek egy másikba. Ugyanarról beszéltünk ott is, hogy nem szerepelt a tagdíjasok között se (névsort is vezettek a gyerekek!), hívták, de ő nem tudott menni, mert edzése volt, mégis eléggé szigorúan, munkaszolgálatlalt büntették. Áprilisban szabadon engedték a diákokat. Örültünk, hogy nem zárják őket börtönbe, hanem iskolai fegyelmi eljárással oldották meg az ügyet. A megyei tanfelügyelőség kizárt az ország összes líceumából három tanulót, négy tanulót úgy, hogy újra beiratkozhattak, egynek az érettségi vizsgáját elhalasztották, nyolcat figyelmeztettek. Megtörték mind, megpecsételték őket. Egyikük, Serestély Éva a magyar szakot el tudta végezni, a fiamat például nem vették fel. Kétszer is éppen fölötte húzták meg a vonalat, ő volt az első kieső. A bosszantó a családunknak az volt, hogy amikor aztán minden lezárult, Leventét sorkatonaként munkaszolgálatra vitték Craiova mellé. Ehhez kapcsolódik még az is, hogy a feleségem mindennap kért, hogy intézkedjek valamit. De hát hogyan intézkedjek?! Addig rágta a fületem, hogy egy nap a párttagsági könyvem a zsebembe tettem, és elmentem Nagy Ferdinándhoz, aki akkor már első titkár volt. Ridegen fogadott, s én elmondtam, hogy a fiam egy éve munkaszolgálatos, de nem volt más vétke az ügyben, mint hogy hívták, és nem ment el. Azért jöttem, hogy tisztázni kellene és felmenteni. Felhívta Aulichot, hogy mit beszéltek, nem tudom, de azzal zárta, hogy ha csak annyi vétke volt, akkor

elrendezik. Erre én visszacsúsztattam a tagsági könyvet a zsebembe, mert az volt a célom, hogy ott hagyom, ha nem ígér semmit. Végül nem tett semmit, később kérvényt írtunk a nagy nemzetgyűlés elnökének, valaki közvetített Bukarestben, így sikerült aláíratni, és áthelyezték Ploiești-re. A következő évben véget ért igazgatói munkám. Akkoriban divatban volt a kádercsere, s lecseréltek engem is.

– *A tanítás mellett volt ideje kutatómunkára, gyűjtésre is.*

– 1971-ben Ditróban találtam egy 97 éves asszonyt, aki gyönyörű dolgokat tudott, Ádám Joákimné Kurkó Julianna közlésének anyagából született az *Édesanyám sok szép szava* című kötet. Ezt újra ki kellett adni, mert '89-ben, amikor megjelent, nem lehetett magyar helyneveket leírni. Egészen 1971-ig nem találtam igazi klasszikus balladát, se a *Kómüves Kelement*, se a *Kádár Katát*, itt megtaláltam. Azután több is került elő.

– *A nyolcvanas években nagyszabású vállalkozásba kezdett, folklórgyűjtemények után oral history.*

– 1977 júniusában ismerkedtem meg Albert Mátyással és feleségével, az ötvenes években költöztek Szentgyörgyre Gyimesből. Óriási anyagot gyűjtöttem tőlük, meséket, tréfákat, mondókákat, imádságokat is, összesítéskor 87 balladát számoltam meg. Életrajzukat is hangszalagra vettem, *Rigó és madár* címmel adtam ki 1995-ben. Úgy ismerkedtem meg velük, hogy egyik tanuló leírta a dolgozatában *A gazdag asszony anyja* típusú balladát, amelyik arról szól, hogy a három lányát három országba adta férjhez... Kodály Zoltán Ditróban gyűjtötte le először ezt a változatot még 1910-ben. Gyanús volt nekem, az egész magyar népköltészetben hat változatát ismerték csak. Kérdeztem, honnan írta. Itt, a város végén lagnak, válaszolta. Na, mondom, akkor menjünk le oda délután. Szólt az apjának, s lementünk ehhez a csángó családhoz, felvettük magnóra, ahogy a néni énekelt. '77 júniusától '96-ig, amíg meghalt az asszony, Tamás Katalin, majdnem húsz éven át szinte minden vakációt ennél a családnál töltöttem. Rengeteg, vagy kétezer felvételt készítettem, ez az anyag még nincs teljesen feldolgozva, hat kötet jelent meg ideáig, ami egyharmada sincs annak, amit felvettünk. Hasonló anyag nem nagyon van a magyar folklórkutatásban, hogy egy család ennyi területről tudott beszélni. Szinte mindent elmondtak a gyimesi néprajzról, az öreg nagyon szeretett beszélni, a végén már csak az ágyban fekvő mondta.

- *Cigány folklór kutatásába is belekezdett, mikor, milyen indíttatásra?*
- Következett a cigány folklór három kötetben (*Sok szép cigánylány; Szabad madár; Sír az út előttem*): balladák, mesék, népdalok, hiedelmek, levéltári adatok. De a kutatása régebbre nyúlik vissza. Említettem, még '71-ben tanúja voltam, amint Kőrösputakon harmincan énekelték a *Sárig hasú kígyót*. Mi is megállapíthattuk, hogy a cigányok sokkal jobban megőrizték a népköltészet régi rétegeinek egy részét, olyanokat is, amelyeket a magyar közösség elfeledett. Két napig siratják a halottat, azalatt énekelnek, balladákat is. A *Három árvát*, a *Kömüves Kelemen* is el szokták énekelni. Vargyas Lajos folklorista *A magyar népballada és Európa* két kötetében megpróbálta összegyűjteni a balladákat, amelyek addig a magyar népköltészetben előkerültek. Nagyon érdekes volt, amikor olyan változatot találtam, amelyik ebben nem volt benne. Vargyas 46 *Kömüves Kelemen*-változatot jegyzett le, többségét Székelyföldről, de Moldvából, Bukovinából és más területekről is. 1973-ban zárta a kötetet. 1995-ig, húsz év alatt már 62-re emelkedett ez a szám (Ráduly János, Pozsony Ferenc gyűjtésével). Legnagyobb emelkedés Háromszéken mutatható ki, 1973-ig két változat volt ismeretes, 1995-ben már 28, és jelentős részben a cigányoknak köszönhetően. Ma a *Kömüves Kelemen*-balladának 96 változatát ismerjük, s ennek fele az utóbbi évtizedekben került elő Háromszéken. Ez nagy dolog, mert Háromszék híres arról, hogy a népköltészete korábban kezdett kihalni, mint például Csíkban vagy Maros vidékén. Irodalomtörténeti szempontból is fontos, új motívum, amikor a cigányok a kardra esküvésről énekelnek: „Húzzatok tü kardot, húzzatok tü kardot, / Esküdjünk meg arra, esküdjünk meg arra...”. A magyar katonák a csatába induláskor kardra tett kézzel esküdtek. A madéfalvi veszedelemről szóló jegyzőkönyvben, amit Imreh István adott ki, leírják, hogy a dánfalvi, madarasi, domokosi férfiak nem akarnak beállni a Mária Terézia által sürgetett határőrségbe. Indulnak tömegesen Csíkszeredába, Csicsó végében kikanyarodik Delne felé a Somlyóra vezető út. A templom mellé letették a puskákat, és a férfiak sorban, puskára tett kézzel megesküdtek, hogy nem állnak a határőrök közé. A ballada egy másik addig ismeretlen motívumával is találkoztam Kisborosnyón a cigányoknál, amely szerint a kőművesek a bécsi tornyot építették.

- *Levéltárban is sok időt töltött ekkoriban. Milyen témákat keresett?*

- Nem volt könnyű dolga a kutatónak a hetvenes, nyolcvanas években, amikor szakirodalmat keresett. Én annak idején összeírtam a könyvcímeiket, és Kolozsváron az Egyetemi Könyvtárban jutottam hozzá, ott kijegyzeteltem. Előfordult olyan, hogy három adatra lett volna szükségem a *Magyar Nyelvőr*ből, és az egyetemen a könyvtárban nem adták ki azzal az indokkal, hogy 1940–44 között jelent meg.

Levéltárba Szentgyörgyön eléggé bonyodalmas úton lehetett bejutni ebben az időszakban, ezért nem foglalkoztam vele. 1990 után gondoltam, akkor most kihasználom a helyzetet, elmegyek a levéltárba. Jött két milicista szembe velem, ahogy beléptem a Lábás Házba, ahol akkor a levéltár működött, és mondtam, hogy a főnökkel szeretnék beszélni. Egy Baicu nevű volt az igazgató. Elmeséltem neki, hogy írtam egy dolgozatot a cigányokról, és a levéltárban keresek olyan adatokat, amelyeket eddig még nem közöltek. Külön nemzetiségi ügyekkel nem foglalkoznak, ezt válaszolta. Mondtam, hogy tudom, sok adat van a cigányokról, de nem nagyon hitte. Valósággal ki kellett erőszakolnom, hogy hozzájuthassak, de a személyzet segített, és sok mindent találtunk. Elég sok anyagom volt már, említettem a kőröspataki találkozást, Málnásra is kimentem, későbbiekben Gidófalvára és Uzonba, magnóra vettem énekeket, hiedelemmondákat, mesét, és tovább is akartam kutatni a témában, megnézni, hogy kerültek a cigányok Sepsiszentgyörgyre, Háromszékre. Hol itt, hol máshol találtam egy-egy adatot, úgyhogy egy illyefalvi eseményhez kapcsolódóan vissza tudtam vezetni a háromszéki cigányok történetét az 1500-as évekre. Akkoriban a témában sok román és magyar nyelvű tanulmány is megjelent. Nekem elsősorban a már összegyűjtött énekek közlése volt fontos és az, hogy bővebben ismerjük meg a körülményeket is. Hozzákezdtem a cigányokról szóló iratok átnézéséhez, ami azt is segítette, hogy megismerkedtem a levéltár anyagával, és akkor már mindenhez hozzájuthattam. De csak egy héten kétszer engedett be Baicu mindenkit, aki kutatni akart, 9-től 13 óráig. Később aztán mindennap lehetett menni. Ekkor került elő mindaz, ami megjelent az 1848-as forradalommal és szabadságharcral kapcsolatos *Eltiport szabadság* című kötetben. Ez azért érdekes, és az utószóban kitért rá Egyed Ákos is, mert mindenütt leírták, hogy az oroszok bejöttek, mikor jöttek, hova mentek, mit csináltak, de tulajdonképpen az egész lefolyásáról kevés adatot sorakoztattak fel. A levéltárban például egyszerű nyugtákból annyi mindent ki lehetett

olvasni. Június 23-án jöttek be először, és úgy tartották, hogy október végén nagyjából visszavonultak. De kiderült, hogy november 10-én még itt tartózkodtak, és egy-egy község ott tartott, nyilatkoztak is, hogy azt kellett latolgatniuk (egyik Maksai községvezető írja egy átiratában), hogy elköltöznek a faluból, mert már nem bírják. A Brassóból induló orosz csoportok Kőkösben, Maksán pihentek meg, aztán Kézdivásárhelyen, s úgy mentek át az Ojtozi-szoroson. Különösen Maksát úgy kifosztották, hogy már jóformán semmi élelem nem volt, de követelődtek állandóan. Amikor megérkeztek egyik faluba, vagy már azelőtt, közölték, hogy mire van szükségük. Például négy tehénre, nem tudom hány veder ecetre (ezt nem nagyon értettem), zöldséget, mindent felsoroltak, hogy miről kell gondoskodnia a bírónak, és azt a faluból össze kellett gyűjteni. Ebben a könyvben sikerült végigvezetni a fő vonalat, hogy miket tettek a háromszéki falvakban. Érdekes és értékes adatok kerültek elő, amelyeket korábban nem ismertek. Annak ellenére is, hogy sok irat eltűnt akkor Sepsiszentgyörgyön, földút volt a város között is, és lerakták a földre az anyakönyveket, mindent, aminek kemény borítója volt, hogy ne kelljen a sárban lépkedniük az orosz tiszteknek, így elég sok odaveszett.

Keresgéltem a levéltárban, s egyszer látom, hogy háromszéki eseményekről, 1762–1764 közötti időszakról iratok vannak. Akkor még nem ismertem a Szádeczky könyvét, *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben*, néhány történelmi könyvet elolvastam, de viszonylag keveset, Nyirő *Madéfalvi veszedelem* című műve ragadta meg a figyelmemet diákkoromban. Bátyám mint cserkész egyszer gyalog elindult Madéfalvára, lerajzolta az emlékművet és amit a táblára írtak, mondván, ezt egy cserkésznek tudnia kell. Háromszékről kevés adat volt, Szádeczky is a csíki levéltárból készítette a könyvét, ezért gondoltam, hogy kiegészítem a háromszéki eseményekkel. Sikerült vagy nyolcvan ilyen iratot találnom, még a könyv megjelenése után is – *A halál völgye. A határőrség szervezése 1762–1764-ben* – kerültek elő adatok, amelyeket odaadtam a Székely Nemzeti Múzeumban Gazda Enikőnek. Nagyjából megírtam a bővített kiadást, külön kötetet terveztem a határőrség szervezésének háromszéki vonatkozásairól, de még hiányzott néhány anyag, és nem foglalkoztam többet vele.

– *Tanulmányban járta körül a szökött katona történetét megidéző helyi balladát. Ez a történet is levéltárból került elő?*

- Véletlen folytán találtam meg Dáncsuly Dávid történetét. Kutakodás közben a tartalomjegyzékekben gyakran évszámokból következtettem ki, hogy miről szólhat az irattömb (románul voltak a jegyzékek, és én még mindig nem tanultam meg románul). Egyszer kértem, hogy a raktárból hozzanak ki az olvasóterembe egy tömböt, amelyben volt vagy száz oldal. Ezt látva, gondoltam, birtokügy lehet, tovább tettem. Nézelődöm tovább, de közben: mégis, mi lehet az a vastag tömb, még egyszer megnézem. Hát írja, hogy Dáncsuly Dávid! Ez megint nagy öröm volt, tudniillik a *Dáncsuly Dávid* nem egy jelentős klasszikus ballada, de Ortutay Gyula a *Székely népballadák* kötetben úgy a tizediknek említi, nyelvazete, tömörsége folytán is érdekes. Kanyaró Ferenc kolozsvári tanár 1906-ban közölte az *Ethnographiában* úgy, mint akinek háromszéki tanítványa vitte, és az az érdekesség benne, hogy megtalálták a hősét. A diákkal, aki vitte, közösen megállapították, hogy 1896-ban a családjánál volt szolga Dáncsuly Dávid, aki Bodok-Dálnok környékén román zsellér szülők gyermekeként született 1840 körül. Megvolt tehát az eredete, ismerős a hőse, szolga volt a diák családjánál, a börtönből szabadulva pedig Szentivánlaborfalván élt. Ehhez kapcsolódva Faragó József is kitért a *Dáncsuly Dávidra* a háromkötetes balladás könyvében. Ő is határozottan állítja, hogy ez a magyar ballada egy román hősről szól.

Amikor alaposabban átnéztem a levéltárban az előttem fekvő iratokat, kiderült, hogy ebben a tömbben Dáncsuly Dávid életének egy jelentős része megtalálható, mert amikor szolgálégény volt Bodokon az 1830-as években, a bíró kijelölte katonának (akkoriban ezt sorshúzással rendezték, gyakorlat volt, hogy több cédulára is ugyanazt a nevet írták, akitől meg akartak szabadulni, hogy vigyék a faluból a hadseregbe). Szabadságra vágyó betyár légény lehetett, mert nem viselte el a katonaságot. Brassóba vitték, elszökött, utánaküldtek, visszavitték, jól elverték, megint maradt egy darabig, megint elszökött, megint megfogták. Arad környékéről szökött meg harmadszor, s mindig ide jött, Bodokra, Málnásra. Bodokon élt a testvére, Gidófalván is volt, úgy emlékszem, egy másik testvér. Azt tervezte, nem megy vissza, hogy ismét elfogják, hanem egy társával átszökik Moldvába. Jó ideig rémítették a környéket, be-bementek házakhoz, követelöztek, hogy mit főzzenek, milyen ételmet adjanak, mennyi pénzt, külön fejezetben leírtam a káromkodásait is, nagyon cifrákat tudott. Éjjel indulni

akartak Moldvába, remélve, hogy többet nem kerülnek kapcsolatba a hatóságokkal. Mielőtt a falut elhagyták, még gondolták, betérnek a molnárhoz, és ami pénze van, elveszik. A molnárt megverték, a feleségét is bántalmazták, de a molnárlegény kiszökött az ablakon, és elkezdett kiabálni, hogy tolvaj (még a 19. században a faluszokások közé tartozott, hogy kiabálni kell, ha tűz van vagy valakihez betörnek, és kell futni a falun végig). Néhányan összegyűltek a malom körül, s nagy nehezen (részletesen le van írva) elfogták ezt a mindenre elszánt Dáncsuly Dávidot. A falu törvénye jegyzőkönyvet készített még akkor éjjel, részletesen kikérdezték az életrajzáról. Na, itt kiderült, hogy miről is van szó. Amikor kérdezték Dáncsuly Dávidot, hogy hová való, hány éves, milyen vallású, azt válaszolta: Martonoson születtem 1821-ben, református vagyok és székely. Háromszéken sok Dáncsuly volt, és egy részük székellyé vált. Tehát megdőlt az a Faragó által is elfogadott tétel, hogy román jobbágy és a 19. század végén élt Háromszéken. Sikerült bebizonyítani, hogy székelynek vallotta magát. Átnéztem az anyakönyvi kivonatokat is, Uzon környéki román falvakban sok Dáncsuly volt, de ez más család.

- *A kutatómunkát annak idején, az egyetemi államvizsgakor a szülőfalu, Csíkdánfalva népköltészetének feltárásával kezdte. Legutóbbi könyve, Csíkdánfalva háromkötetes monográfiája 2004 és 2010 között jelent meg.*

- A három dánfalvi kötetet azért tartom fontosnak, mert azelőtt nem jelent meg könyv Csíkdánfalváról. Biztattam többeket '99-ben, össze is ültünk, megterveztük, ki mit vállal. Én a részemet elkészítettem, a többiek nem. Mondom, a mindenségit, akkor én félreteszek mindent, és vagy hat évig, talán tovább is, azzal foglalkoztam. Mindent, amit lehetett, összegyűjtöttem. Azért örültem neki, hogy végül is három kötetben sikerült megjelentetni, mert a szülőfalum előtt fejet hajtottam.

- *Elégedett Ernő bácsi a nagyon gazdag és termékeny étellel, amelyről itt most nagy vonalakban néhány fontosabb emléket felidézett?*

- Tulajdonképpen tanárnak indultam, tanári feladatot vállaltam, de mellette állandóan éreztem, hogy más feladatom is van. Már a középiskolában szerettem a táncokat, az egyetemen is folytattam, Szentgyörgyön külön tanár és diák táncsoportot alakítottunk, és mellette állandóan figyelemmel próbáltam követni a népköltészetet,

különösen a népballadákat. Úgy érzem, még több lehetőségem lett volna, ha jobban kihasználom az időt. A szabadidőmet lehetőleg erre fordítottam, kötelességemnek éreztem, hogy mindezekkel foglalkozzam, tanuljak róluk. Egész életemen át szerettem a történelmet, megismerni a közvetlen környezetemet, de keveset tudtam ahhoz képest, amit kellene, kellett volna.

Hozzákezd az ember valamihez, hisz benne, még olyan esetben is, amikor szinte kilátástalannak mutatkozik. Ha szívesen csinálja, érzi a hasznát, szükségességét, meg lehet valósítani. Nincs lehetetlen, szerintem sokan könnyen lemondanak, csinálná is, nem is, de ha őszintén fel akar valaki valamit mutatni, azt meg lehet valósítani. Az anyanyelv és a hagyományok – a két vezérfonal. Ha végiggondolom mindazt, amit próbáltam tenni, ebbe a sodorba tartozik egész eddigi életem egy jelentős része. Nemrég mondtam valakinek, hogy minket csak a fiatalok látnak öregnek, mert annyi a tennivalónk még 80 év után is, olyan, amit meg is tudunk valósítani, csak még az idő kéne, hogy engedje. Úgy érzem most is, ha nem nyafognék állandóan valamilyen testi bajommal, sok mindent meg tudnék csinálni. Félíg kész van a somlyói diákokról a tanulmányom, de lassan haladok. Az 1694-es tatárbetöréskor csodálatos dolgot vittek véghez a csíksomlyói diákok a barátok biztatására és egy háromszéki, Kálnoki Ádám vezetésével. Csatlakoztak hozzájuk a falvakból menekültek, mert Felcsíkot szinte teljesen elpusztították akkor a tatárok: február 13-án egy csoport visszament Kománfalvára, a rákövetkező éjjel még többen, és Csík-szentdomokostól egész Szentkirályig, amit lehetett, mindent elvittek. Nos, a kétszáz diák és a falvakból menekültek összegyűltek az iskola előtti részen, és doboltak, zenéltek, nagy zajt csaptak, úgyhogy a tatárok nem támadták meg őket, hanem visszavonultak. Ahogy az élethalálharcot vállalták ezek a diákok, arról ma nem emlékeznek meg kellően, ezért gondoltam, hogy megírom ezt a történetet. Fele kész van, a másik fele még hátra...

– Köszönöm szépen a beszélgetést, és jó egészséget kívánok a további kutakodáshoz, munkához!

FÜGGELÉK

Albert Ernő eddig megjelent könyvei:

Háromszéki magyar népballadák (Faragó Józseffel közösen). Bukarest, 1973, Kriterion Könyvkiadó.

Édesanyám sok szép szava (Ádám Joakimné Kurkó Julianna énekei). Bukarest, 1989, Kriterion Könyvkiadó.

Rigó és madár. A föld népe: egy gyimesi csángó család élete. Elmondta Albert Mátyás és felesége, Tamás Katalin. Sepsiszentgyörgy, 1995, Bon Ami Könyvkiadó.

Sok szép cigánylány. Sepsiszentgyörgy, 1998, Kovászna Megyei Népi Alkotások Háza.
Szabad madár. Háromszéki cigány népköltészet. Sepsiszentgyörgy, 2000, Charta Kiadó.

Sír az út előttem. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok. Sepsiszentgyörgy, 2001, Albert Kiadó.

A halál völgye. A határórség szervezése 1762–1764-ben. Sepsiszentgyörgy, 2004, Albert Kiadó.

A halálra táncoltatott leány. Csiki népballadák. Sepsiszentgyörgy, 2004, Albert Kiadó.

Csíkdánfalva és adatok a hat felcsiki faluról I–III. Sepsiszentgyörgy, 2004–2010, Albert Kiadó.

Díjak, elismerések:

Sepsiszentgyörgy – Pro Urbe díj (2006)

A Magyar Érdemrend tisztikeresztje (2012)

A Kriza János Néprajzi Társaság életműdíja (2017)

Háromszék Kultúrájáért Díj (2020)

A kiscsikó III. (linómetszet, 2011)